

19. YÜZYILIN İLK YARISINDA TARSUS SANCAĞI'NIN İDARÎ, İKTİSADÎ VE SOSYAL DURUMU HAKKINDA BAZI TESPİTLER

Arzu ŞAHİN•

Özet

Osmanlı döneminde Adana Eyaleti'nin önemli sancaklarından bir tanesi de Tarsus Sancağı idi. Sancak statüsüyle Osmanlı idari teşkilatındaki yerini alan Tarsus, Adana eyalet valileri tarafından tayin edilen mütesellimler vasıtasıyla idare edilmekteydi.

Tebliğimizde, Osmanlı dönemine gelinceye kadar oldukça önemli eski bir yerleşim merkezi olan Tarsus'un, kuruluşundan itibaren tarihi ve coğrafyası hakkında genel bilgiler verilerek; o döneme gelinceye kadarki gelişmeler ana hatları ile özetlenmiştir. Osmanlı dönemindeki gelişmeler ise 19. yüzyılın ilk yarısına gelinceye kadar mümkün olduğunca ana kaynaklardan ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu tebliğde esas olarak 19. yüzyılın ilk yarısında Tarsus Sancağı'nın idarî, iktisadî ve sosyal durumu Tarsus Şer'iyye Sicillerine ve arşiv belgelerine dayanılarak incelenmiştir. Osmanlı şehir tarihi ile ilgili olarak yapılan monografik çalışmalarda birinci elden kaynak konumunda olan Şer'iyye Sicilleri, ait oldukları yerin günlük hayatı, giyecek-yiyecek fiyatları, çarşı ve pazar yerleri; cami, mescit, medrese gibi dini ve sosyal yapıları, nüfusun Müslüman ve gayrimüslimlere göre dağılımı ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri vs. hakkında çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Şehrin idari, iktisadi, fiziki, demografik ve sosyal yapısına ışık tutarak, orijinal bilgiler elde etmemize imkân sağlayan bu bilgi külliyyatının tetkik edilmesiyle, taşrada bir Osmanlı kentinin merkezle olan ilişkilerinin yanı sıra kendi içindeki

• Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Elazığ/Türkiye, arzusahin23@hotmail.com

hareketliliği de tespit edilebilmektedir. Böylece bu dönemde Tarsus Sancağı'nın, Adana Eyaleti içerisindeki önemi açık bir şekilde ortaya konulmuş olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Tarsus, Sancak, Adana, Şer'iyye Sicili.*

SOME EVALUATIONS ON ADMINISTRATIVE, FINANCIAL AND SOCIAL CONDITIONS OF TARSUS SANJAK IN THE FIRST HALF OF THE 19th CENTURY

Abstract

Tarsus sanjak was one of the significant sanjak of Adana Province in Ottoman period. Tarsus, which was stated as Sanjak in Ottoman Administration, was being governed by moteselims who were appointed by the governors of Adana Province.

In our study, we present general information on history and geography of Tarsus, which is a significant ancient site until Ottoman period, and summarize the developments until this period in general. The developments in Ottoman period until the first half of the 19th century are tried to be given from the main sources as much as possible.

In this paper, administrative, financial and social conditions of Tarsus in the first half of the 19th century are examined in terms of shari'ah registers and archives documents. Shari'ah registers, the first-hand sources of monographic studies on Ottoman city history, involve significant information about the daily life, clothing and food costs, market and bazaar places, religious and social constructions such as mosque, masjid and madrasah, distribution of population according to Muslims and non-Muslims, and interrelationships of those.

By detecting this corpus which enables us to obtain original knowledge by enlightening the administrative, financial, physical, demographic and social structure of the city, besides its relation to the center, the mobility of an Ottoman city in rural area in itself can be obtained. By this way, the significance of Tarsus Sanjak in Adana Province in that period will be given explicitly.

Key Words: *Tarsus, Sanjak, Adana, Shari'ah Registers.*

Giriş

Bir şehrin yaşamını etkileyen en önemli koşullardan biri şehrin kurulduğu yerdir. Anadolu'da geçmişi tarih öncesine dayanan birçok şehir vardır. Bu şehirlerden bazıları kurulduktan bir süre sonra savaş, doğal afet, salgın hastalık gibi çeşitli sebeplerle yıkılarak tarih sahnesinden silinirken; bazıları ise bütün bu olumsuzluklara

Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı mahalleler olduğu gibi sadece gayrimüslimlere ait mahalleler de mevcuttu. 1831 senesinde yapılan ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre, tahmini olarak Tarsus Sancağı'nda toplam erkek nüfus 16609'dur. Bu sayının 13888'ini Müslüman, geriye kalanını ise gayrimüslim nüfus oluşturmaktaydı. Sosyal yapı içerisinde yaylak ve kışlak hayatı yaşayan Türkmen aşiretlerinin önemli bir yeri vardır. Bu aşiretlerden bazılarının zaman zaman eşkıyalık olaylarına karıştıkları görülmektedir.

Klasik Osmanlı sancaklarından biri olan Tarsus Sancağı'nda Müslümanlarla gayrimüslimlerin ilişkileri iyi bir seviyede bulunmaktaydı. Bu dönem içerisinde Müslümanlar ile gayrimüslimler birlikte ortak iş yapabildikleri gibi birbirlerine borç alıp vermekteydiler. Aynı zamanda Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında herhangi bir anlaşmazlık olduğunda mahkemeye müracaat ederek haklarını arayabilmekteydiler.

KAYNAKÇALAR

I. Arşiv Belgeleri

1. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BA.)

a- Cevdet Tasnifi (C.)

aa- Askeriye (AS.)

502/20965.

ab- Dâhiliye (DH)

41/2026.

ac- Darphane (DRB.)

26/1251.

ad- Maliye (ML.)

301/12240, 222/9233, 127/5581, 770/31408, 486/19835, 416/16951, 294/12017, 609/25120, 780/31852, 471/19217, 496/20142.

ae- Zaptiye (ZB.)

14/670, 69/3425.

b- Hatt-ı Hümayun (HAT.)

452/22379, 462/22635, 357/20017, 349/19773, 359/20045, 283/16866, 376/20471, 36/1824, 355/19933.

c- Tarsus Şer'iyye Sicilleri (TŞS.)

287, 289

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

AÇIKEL, Ali; "Osmanlı Ulak-Menzilhanesi Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhanesi (1690-1840)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XIX, S. 2, İstanbul, 2004, s.1-33.

AKGÜNDÜZ, Murat; "Surre-i Hümayun Geleneği ve İslam Toplumunu Kaynaştırmadaki Rolü", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XXII, İzmir, 2005, s. 107-114.

AKGÜNDÜZ, Ahmet -Yaşar Baş-Osman Kaşıkçı; *Arşiv Belgeleri Işığında Tarsus Tarihi ve Eshab-ı Kehf*, İstanbul, 1993.

ALTAY, M. Hadi; *Adım Adım Çukurova*, Adana, 1965.

BAYKARA, Tuncer; *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara, 2000.

- BERKER, Şevki; “Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev II Zamanında Tarsus’un Türkler Tarafından Muhasarası”, *Görüşler*, Adana Halkevi, Adana, 1943.
- BİLGİLİ, Ali Sinan; *Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Sosyo-Ekonomik Tarih)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- ÇADIRCI, Musa; *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK., Ankara, 1997.
- ÇADIRCI, Musa; “*Posta Teşkilatı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğunda Menzilhane ve Kiracıbaşılık*”, VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, c. II, TTK., Ankara, 1981, s. 1359-1365.
- ÇADIRCI, Musa; *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK., Ankara, 1997.
- ÇIPLAK, Mustafa Necati; *İçel Tarihi*, Ankara, 1968.
- DARKOT, Besim; “Tarsus”, *İslam Ansiklopedisi*, c.12/1, MEB., Eskişehir, 1997, s. 18-24.
- DEMİRTAŞ, Ali; *İçel İli Çevre İncelemeleri*, Adana, 1972.
- EVLYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. 9, (Hazırlayanlar: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), YKY., İstanbul, 2005.
- GÖRÜR, Muhammet; “*Salnâmelere Göre Osmanlı Döneminde Tarsus*”, *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Düünden Bugüne 1.Tarsus Sempozyumu Bildirileri*, Tarsus, 1988.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara, 1991.
- HÜSEYNİKLİOĞLU, Ayşegül; *Karaman Beylerbeyliği’nde Konar-Göçer Nüfus (1500-1522)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2008.
- KARAGÖZ, Mehmet; “*XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri*”, OTAM, S. 5, Ankara, 1994, s. 192-207.
- KAŞGARLI, Mehlika Aktok; *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi: 1, Ankara 1990.
- Yurt Ansiklopedisi*, “Tarsus”, c. 5, İstanbul, 1982, s. 3659-3661.
- MUSTAFA NURİ PAŞA; *Netayicü’l-Vukuat*, c. III-IV, (Sadeleştiren: Prof. Dr. Neşet Çağatay), TTK., Ankara, 1987.
- OĞUZ, İbrahim; *Tarsus Şer’iyye Sicillerine Göre Mersin Kenti’nin Kuruluş Öyküsü*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2006.
- ORHONLU, Cengiz; *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul, 1963.
- ÖZ, Mehmet; “*Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri*”, *SDÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan Özel Sayısı, Ocak 2010, s. 226-233.
- ÖZDEMİR, Rifat; “*Tokat’ta Aile’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)*”, *Türk Tarihinde Kültüründe Tokat Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1987, s. 81-144.
- ÖZDEMİR, Rifat; “*Kırşehir’de Aile’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı*”, *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul, 1989, s.101-157.
- ÖZTÜRK, Mustafa; “*XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları*”, *Belleten*, c. LIV, S. 211 (Aralık 1990), Ankara, 1991.
- PAKALIN, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul, 1993.
- SAMİ, Şemsettin, *Kâmusu’l-Alâm*, İstanbul, 1311.
- SÜMER, Faruk; “*Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)*”, *AÜDTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.1, S.1, Ankara, 1964.
- SÜMER, Faruk; “*Ramazan oğulları*”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB., c.9, İstanbul, 1964, s. 612-620.
- TATAR, Özcan; *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova’da Eşkîyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2005.

TATAR, Özcan; “1692-1698 Yılları Arasındaki Dönemde Anavarza Ve Çevresinin İskân Edilmesi Hususunda Yapılan Çalışmalar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.17, S.1, Elazığ, 2007, s. 315-327.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin; “II. Beyazid Devrinde Çukurova’da Nüfuz Mücadelesi, *Belleten*, c. 31, S. 123, Ankara, 1967, s. 345-375.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin; *Berkük Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul, 1961.

ULUTAŞ, Songül; “Tarsus Şer’iyye Sicilleri Ve Arşiv Belgeleri Işığında Menemencioğlu Aşireti’nin Mısırlılara Ve Osmanlı Devleti’ne İkili Yardım Faaliyetleri (1832-1841)”, *ÇÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 15, S. 1, Adana, 2006, s.369-392.

ULUTAŞ, Songül; “Osmanlı Kaynakları ve Tarsus”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5, Issue 6, December, 2012, p. 523-534.

YANARDAĞ, M. Özgür; “19. Yüzyıl Osmanlı Devleti Para Düzeni: Kâğıt Para Kullanımına Geçiş Aşamalarının İktisadi Analizi”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, S. 36, Şubat, 2015, s. 918-933.

YAZICI, Nesimi; “II. Mahmud Döneminde Menzilhaneler: Ref’-i Menzil Bedeli”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, 28-30 Haziran 1989, Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1990, s. 157-191.

YILMAZÇELİK, İbrahim; *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1789-1840)*, TTK., Ankara, 1995.

1973 İçel İl Yıllığı.

1981 Yılı Ekonomik Raporu.